

UNIVERSITY
OF WARSAW

Faculty of Modern Languages

INSTITUTE OF
ENGLISH STUDIES

dr hab. Joanna Ziarkowska

Warszawa, 8.12.2022

Wydział Neofilologii

Instytut Anglistyki

ul. Dobra 55

00-312 Warszawa

Recenzja pracy doktorskiej

mgr Pauli Wieczorek

***pt. Obrazowanie przyszłości antropocenu: ciało i środowisko w prozie spekulatywnej
wybranych północnoamerykańskich pisarek pochodzenia indiańskiego napisanej pod
kierunkiem dr hab. Elżbiety Rokosz, prof. UR***

W przedstawionej mi do oceny rozprawie doktorskiej Autorka, pani magister Paula Wieczorek, podejmuje temat alternatywnych form przedstawiania przyszłości ery antropocenu w prozie pisarek pochodzenia indiańskiego. Owe formy zanurzone są w indygenicznym epistemologach i sposobach opisywania świata, obcowania z naturą oraz doświadczenia cielesności. Właśnie ta ich odmienność od zachodniego modelu jest tutaj kluczowym założeniem. Termin antropocen, w 2000 roku spopularyzowany przez Paula Crutzena, podkreśla rolę działalności człowieka w ustanowieniu nowej ery geologicznej i wpływie na ziemskie ekosystemy. Jednakże, jak podkreślają myśliciele wywodzący się spoza zachodniego kręgu kulturowego, jest to założenie niezwykle wąskie. Według nich samo ustalenie daty granicznej antropocenu jest bardziej skomplikowaną kwestią, a postrzeganie człowieka jako istoty nadrzędnej w analizowaniu zależności w procesach środowiskowych jest założeniem błędnym. Praca magister Wieczorek podejmuje trud odpowiedzi na pytanie, jak sam antropocen, zmiany w ekosystemach oraz być może nieunikniona katastrofa klimatyczna są odbierane z perspektywy indygenicznych systemów wiedzy i w jaki sposób zostały one pokazane we współczesnej prozie spekulatywnej pisarek pochodzenia indiańskiego. Przedstawione w analizowanych powieściach formy współistnienia ludzi, zwierząt, roślin i

UNIVERSITY
OF WARSAW

Faculty of Modern Languages

INSTITUTE OF
ENGLISH STUDIES

świata nieożywionego od wielu lat są przedmiotem badań akademickich i pozwoliły stworzyć wiele ciekawych modeli teoretycznych opisujących doświadczenie cielesności w świecie naturalnym, jak na przykład *trans-corporeality* Stacy Alaimo.

Metodologicznym punktem wyjścia Doktorantki jest koncepcja dualizmu, na której opiera się zachodnia filozofia i która kształtuje na przykład negatywny stosunek do ciała, uczuć, natury, kobiecości i pośrednio uzasadnia seksizm, rasizm oraz kolonializm. Rozdział pierwszy dysertacji określa źródła dualistycznego myślenia zachodniej filozofii w antycznej Grecji i pokazuje, jak ta logika jest konsekwentnie kontynuowana w kolejnych epokach przez znaczących w kulturze Zachodu filozofów, z dużym naciskiem położonym na dzieła Kartezjusza. Autorka skupia się szczególnie na aspektach kluczowych w późniejszej analizie, to jest postrzeganiu ciała kobiecego, natury i kultury, racjonalizmie, nauce i imperializmie. Końcowa część rozdziału pokazuje negatywne konsekwencje dualistycznego myślenia w formie na przykład kolonializmu czy prawodawstwa nastawionego na przymusową asymilację Indian w Stanach Zjednoczonych.

Rozdział drugi ma na celu ukazanie, jak dualistyczny model postrzegania ciała i rozumu (i świata w ogóle) został podważony w XX wieku na wielu polach humanistyki. Autorka bardzo skrupulatnie przygląda się współczesnym teoriom cielesności i oferuje wyczerpujący przegląd metodologii kwestionujących kartezjański dualizm: nowy materializm, humanistyka środowiskowa, ekofeminizm, posthumanizm, a wśród konkretnych krytyków Judith Butler i performatywność, Elizabeth Grosz i feminizm „cielesności”, Elizabeth Wilson i feminizm z trzewi, Donna Haraway i cyberfeminizm czy Nancy Tuana i „viscous porosity” oraz wiele innych. Różnorodność i bogactwo przykładów są zdecydowanie godne pochwały, jednakże nie wszystkie z zaprezentowanych teorii znajdują zastosowanie w późniejszych analizach, więc ich rola jest drugorzędna. Niemniej jednak rozdział ten ukazuje odczytanie Doktorantki we współczesnych trendach humanistycznych zaliczanych do szeroko pojętego działu posthumanizmu.

Rozdział trzeci kontynuuje temat kwestionowania modelu dualizmu, ale tym razem z perspektywy epistemologii indygenicznych. Ze względu na przyjętą perspektywę ta część pracy wyróżnia się swoją oryginalnością, gdyż stanowi kompendium indiańskich systemów wiedzy,

UNIVERSITY
OF WARSAW

Faculty of Modern Languages

INSTITUTE OF
ENGLISH STUDIES

które nigdy nie zaadoptowały dualizmu jako sposobu rozumienia świata. Autorka przytacza najważniejsze prace indygenicznymi myślicielami ze Stanów Zjednoczonych i z Kanady opublikowane pod koniec XX wieku i w wieku XXI, które zyskują coraz większe znaczenie z zachodniej akademii, nie tylko na polu Native American and Indigenous Studies. Są to prace przybliżające tradycyjną indiańską wiedzę o środowisku naturalnym, organizmach ożywionych i nieożywionych (Traditional Indigenous Knowledge), indygeniczną naukę zrodzoną z obserwacji, botanikę i wiele innych. Należy też wspomnieć, że Doktorantka uwzględnia takie metodologie jak „storytelling”, tradycję mówioną oraz fakt powiązania tworzenia wiedzy z miejscem, w którym poczynione są obserwacje i który jest zamieszkały przez daną społeczność. Wśród cytowanych autorów znajdują się Donald Fixico, Vanessa Watts, Annette M. Jaimes, Deborah McGregor, Vine Deloria, Viola Cordova, Winona LaDuke, Gregory Cajete i wielu innych. Teksty te dobitnie pokazują, jak relacyjne spojrzenie na świat wytwarza inny system jego opisywania i badania, a także skutecznie rozprawiają się ze stereotypem tubylczych kultur jako antynaukowych.

Treść i struktura rozdziałów teoretycznych, choć przejrzysta i uzasadniona we wstępie dysertacji, skłania jednak do zastanowienia. Autorka twierdzi, iż myślenie dualistyczne doprowadziło do pogardy względem cielesności binarnego myślenia o płci oraz kolonizacji i przemocy wobec ludów tubylczych. Z pewnością dualizm wraz z innymi elementami zachodniej filozofii ukształtował kontekst polityczny i społeczny, który umożliwił kolonializm i imperialistyczną ekspansję, to teza o jego wyjątkowości jest zapewne przesadzona. Postawa wobec indygenicznymi kultur poznanych dzięki odkryciom geograficznym zapoczątkowanym nową dynamiką handlu i polityki w Europie zdecydowanie wynikała z europejskiego światopoglądu, ale była wypadkową wielu czynników. Z drugiej strony zastanawia mnie, dlaczego Autorka, której fascynacja podważaniem zachodniego dualizmu jest w tej pracy widoczna, nie pokusiła się o zbudowanie modelu opartego wyłącznie o epistemologię indygeniczną. Pozwoliłoby to na stworzenie krytycznej analizy wyrastającej z epistemologii, z której czerpią teksty literackie opisywane w dysertacji. W takim ujęciu teorii zachodnie byłyby tylko uzupełnieniem argumentu, a nie jego główną kanwą. W obecnej formie – mam wrażenie – modele, zachodnie i indiańskie, które przeciwstawiają się dualizmowi, nie tyle są razem w

UNIVERSITY
OF WARSAW

Faculty of Modern Languages

INSTITUTE OF
ENGLISH STUDIES

dialogu, ile istnieją niejako obok siebie, często nie wiedząc o swoim istnieniu. (Ten mój niedosyt w wykorzystaniu teorii indygenicznych oddany jest też w długości rozdziałów – rozdział trzeci poświęcony tekstom indiańskich myślicieli jest znacząco krótszy niż rozdział drugi.)

Rozdziały czwarty, piąty i szósty poświęcone są analizie wybranych tekstów literatury spekulatywnej. Należy tutaj wyrazić ogromne uznanie dla Autorki z wielu powodów. Po pierwsze, zajęcie się prozą spekulatywną pisarek pochodzenia indiańskiego jest godne uwagi, gdyż nie jest to dziedzina anglojęzycznej literatury, która doczekała się obszernych opracowań. To teren ciągle mało zbadany i tym bardziej wskazuje na ambitny charakter dysertacji. Drugi argument jest powiązany z pierwszym i dotyczy selekcji samych tekstów literackich. Pani Wieczorek zdecydowała się na analizę powieści mało znanych, a czasem nawet niszowych, które zostały prawie całkiem pominięte w świecie akademickim. Nawet w przypadku Louise Erdrich, bardzo płodnej i popularnej pisarki, analizowana jest jedna z jej ostatnich powieści, która nie jest jeszcze powszechnie znana. Tym samym dysertacja pani Wieczorek jest ważnym wkładem do polskich studiów nad literaturami indiańskimi, gdyż – w odróżnieniu od wielu prac magisterskich i projektów doktorskich, które miałam okazję oceniać – znacząco poszerza obszar badawczy i przybliża mniej znane teksty.

Należą do nich powieści *The Moons of Palmares* i *Resistance* Zainaby Amadahy, które są tematem rozdziału czwartego. Autorka analizuje je jako dające przykład triumfu kartezyjańskiego dualizmu. Ludzkie ciało zobrazowane zostaje jako ściśle związane ze środowiskiem, w którym występuje, a więc także narażone na obecne w nim substancje toksyczne. W dystopijnej wizji przyszłości ciało podlega tym samym prawom co środowisko i w takim sam sposób jest eksploatowane. Analizując powieści Amadahy, wyraźnie widać, że rasizm jest też powiązany ze środowiskową (nie)sprawiedliwością. Autorka odkrywa też sposoby oporu i odkrywania ciała zanurzonego w środowisku na nowo, tak aby nie było ono tylko źródłem opresji. Pozwalają na to teksty między innymi Jo-Ann Episknew i Stacy Alaimo.

Rozdział piąty poświęcony jest niezwykle popularnej w kręgu czytelników SF powieści *Trail of Lightning* Rebecca Roanhorse i mniej znanej *Oracles* Melissy Tantaquidgeon Zobel.

UNIVERSITY
OF WARSAW

Faculty of Modern Languages

INSTITUTE OF
ENGLISH STUDIES

Cechą wspólną obu tekstów jest radykalne przepisanie zachodniego skryptu heroizmu, gdyż głównymi bohaterkami-heroskami, które odpowiadają za przemiany – zarówno duchowe, jak i materialne – nie są tutaj białe kobiety. W powieści Roandhorse przepisany jest również scenariusz apokalipsy – dla plemion indiańskich nie jest to katastrofa klimatyczna XXI wieku, tylko kolonizacja i przybycie pierwszych osadników. W *Trail of Lightning* rdzenne społeczności radzą sobie ze zmianami najlepiej, gdyż od wieków musiały dostosowywać się do przekształceń narzuconych przez białych przybyszy. Co więcej, w centrum obu tekstów odnaleźć można wyrafinowany system postrzegania roślin i nieożywionych elementów natury, takich jak kamienie i skały. Owe epistemologie wplecione są w dyskursy tych powieści i stanowią niejako ich trzon. Analizując strukturę i warstwę znaczeniową powieści, Autorka opiera się na pracach Kyle'a Powysa Whyte'a, Dian Million, Donny Haraway i Daniela Heath Justice'a. Można było włączyć do dyskusji także genialny teksty Robin Wall Kimmerer *Braiding Sweetgrass*, aczkolwiek moim zdaniem jest to najlepszy rozdział w całej pracy, ponieważ ma najlepszą argumentację.

Rozdział piąty analizuje *The Marrow Thieves* Cherie Dimaline i *Future Home of the Living God* Louise Erdrich pod kątem biokolonializmu i traktowania ludzkiego ciała jako potencjalnego źródła cennych materiałów. Jak zauważają Laurelyn Witt i Kim TallBear, biokolonializm jest współczesną formą kolonializmu, w której próbki krwi czy materiał genetyczny zastępują inny cenny zasób, tj. ziemię. To, co łączy te dystopijne wizje przyszłości, to fakt, że rdzenne społeczności czy też indiańskie ciała posiadają coś, czego białe ciała nie są w stanie wyprodukować. W ten sposób Dimaline i Erdrich dołączają się do dyskusji o współczesnej formie biokolonializmu i niebezpieczeństwach związanych w biotechnologiami, genetyką i genomiką, szczególnie w formie pop podanej masom do konsumpcji, na przykład jako domowe testy genetyczne. Ciekawym aspektem analizy Autorki jest skupienie się na tym, jak rdzenne społeczności definiują pojęcie pokrewieństwa czy przynależności i dlaczego genetyczne definicje są niekompatybilne z biologicznymi definicjami. Przy okazji dyskusji na temat powieści Erdrich Autorka porusza też temat praw reprodukcyjnych, tematu szczególnie ważnego w czasach „po Roe”, czyli kolejnej dystopii, która stała się rzeczywistością. Analiza

UNIVERSITY
OF WARSAW

Faculty of Modern Languages

INSTITUTE OF
ENGLISH STUDIES

w końcowym rozdziale opiera się na tekstach Kim TallBear, Rosi Braidotti, Timothy'ego Mortona i Elizabeth Kolbert.

Dysertacja zakończona jest rozdziałem podsumowującym i bibliografią, której rozmiar także należy docenić. Jej rozległość wskazuje na rzetelną pracę wykonaną przez Doktorantkę i dokładne przejrzanie literatury poświęconej tematowi.

Jak to zazwyczaj bywa w pracach o tak dużym formacie, nie udało się uniknąć pewnych usterek. Można odnaleźć w dysertacji fragmenty, w których brakuje odniesienia do źródeł lub przypisu. Są to informacje, których jednak nie można traktować jako wiedzy ogólnej i wypadałoby dodać ich źródło, na przykład str. 27, pierwszy akapit (o Kartezjuszu, potem o Platonie); str. 53, pierwszy akapit (Abortion Reform Association); str. 82, drugi akapit (cytat z Foucault); str. 84, drugi akapit, ostatnie zdanie o S. Alaimo); str. 87, pierwszy akapit (*transcorporeality*). Czasami można była wybrać lepsze źródło, na przykład poruszając temat szkół z internatem w Kanadzie, o których napisano już wiele. Można też znaleźć błędy rzeczowe, na przykład Lauria Scott Morgensen nie może „draw her attention” (str. 42), bo jest to Scott Lauria Morgensen i jest on mężczyzną.

Mimo tych drobnych niedostatków praca Doktorantki jest tekstem bardzo wartościowym, który udowadnia jej sprawność w posługiwaniu się narzędziami literaturoznawczymi, duże odczytanie teoretyczne i umiejętność zapanowania nad ogromem materiałów związanych z tematyką pracy. Stwierdzam, że dysertacja magister Pauli Wieczorek spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim i wnioskuję o dopuszczenie pani magister Pauli Wieczorek do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Paula Lubomska-Cich